

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Etenduskunstide osakond

Teatrikunsti visuaaltehnoloogia õppekava

Valguskujundaja eriala

Karolin Tamm

**VALGUSKUJUNDUSE LOOMINE LAVASTUSELE „RICHARD³“
VÕIMU PERSPEKTIIVIST LÄHTUDES**

Loov-praktiline lõputöö

Juhendajad: Valguskujundaja Priidu Adlas

MA Ele Viskus

Kaitsmisele lubatud:.....

Viljandi 2018

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS.....	3
1. LAVASTUSE KIRJELDUS.....	5
2. LAVAKUJUNDUSE JA REKVISIITIDE KIRJELDUS.....	8
2.2. Kostüümide ja rekvisiitide kirjeldus.....	9
3. VÕIM.....	10
3.1. Võimu liigid.....	10
3.2. Näiteid ajaloost.....	11
3.3. Võimu kasutamine heast küljest vaadatuna.....	14
4.1. Eeltöö.....	16
4.2. Varjatud ja avalik tegevus Richardi poolt ning valguskujundus.....	17
4.3.1. Valguskujunduse kirjeldus ja -ideede tõlgendused.....	18
5.1 Sotsiaalsed võimumängud.....	32
5.3. Võim valguskujundaja käes.....	35
KOKKUVÕTE.....	37
KASUTATUD KIRJANDUS.....	38
LISAD.....	39
LISA 1- Paide Muusika- ja teatrimaja lava- ja valguspargi joonised.....	39
LISA 2- pildid Paide teatri suurest lavast ja saalist.....	41
SUMMARY.....	42

SISSEJUHATUS

Minu eriala loovpraktiline lõputöö oli valguskujunduse loomine lavastusele “Richard³”, mis tuli välja Paide Muusika- ja Teatrimajas 10. märtsil 2018. Lavastus põhines Shakespeare’i 16.saj. lõpus kirjutatud ajalookroonikal “Kuningas Richard III”, mis oli pandud tänapäevasesse poliitikamaastikusse, tegelasteks olid poliitikud, riigijuhid. Lavastuse meeskond osutus Eesti ülikoolide üleseks koostööprojektiks, kaasatud oli nii EMTA (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia), EKA (Eesti Kunstiakadeemia), TÜVKA (Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia) ja Tartu Ülikool. Lavastaja oli Jan Teevet (EMTA 28. lend) ning näitlejateks olid lisaks professionaalsele näitlejannale Ene Järvisele Teeveti kursakaaslased Ingrid Margus, Steffi Pähn, Joosep Uus, Johannes Richard Sepping ja Ursel Tilk, videovahendusel tegi kaasa noorte näitlejate õppejõud Anne Törnpu. Heliloominguga tegeles EMTA näitlejaeriala omandav Kirill Havanski, lavakujunduse teostas EKA stsenograafia tudeng Freda Purik ja dramaturgina osales Tartu Ülikooli semiootikaosakonna tudeng Oliver Issak.

Sügisel tuli mulle lavastaja Jan Teeveti poolt pakkumine olla osa “Richard³” lavastusmeeskonnast ning ma otsustasin sellele loodava valguskujunduse teha oma lõputööks. See võimalus tundus väga hea materjal ning mahuliselt sobilik ning hea eneseteostuseks, kuna see oli ka ühtlasi minu esimene suure lava valgustamise kogemus üksinda.

Kirjatöö eesmärk on analüüsida oma loodud valguskujundust ning lavastusprotsessi võimu perspektiivist, mille võtsin enda uurimise lähtekohaks “Richard³” lavastuse peateemast, milleks on võimuiha. Kirjeldan nii sotsiaalseid kui ka tehnilisi võimumänge, millega puutusin kokku prooviperioodi jooksul. Toon näiteid nii negatiivsest ja radikaalsest võimukasutusest Põhja-Koreas toimuva näitel, kõrvutades seda peategelase Richardi teguviisidega ning kirjutan ka igapäevasest ja tihtipeale märkamatu võimutsemisest

inimeste vahel, mille eesmärk on oma ideid, nii isiklikke kui kunstilisi ellu viia ja teiste ees kaitsta.

Töö teoreetiliseks aluseks võtsin võimumänge kirjeldavad teosed, positiivsest võimukasutusest sain materjali põhiliselt Julie Diamondi teosest “Võim. Kasutaja käsiraamat” (2018), Põhja-Korea liidrite võimumeetodite kohta uurisin Erki Loigomi kirjutatud “Põhja-Korea – nälg, hirm ja maailma suurim vangla. Kuidas ta püsib?” (2015)

Töö on jaotatud viieks peatükiks. Esimeses ja teises kirjeldan lavastust ning lavakujundust, kolmandas arutlen võimukasutuse ja -meetodite üle nii negatiivsest kui positiivsest vaatenurgast. Neljas peatükk on pühendatud valguskujundusele, selle analüüsile ja oma ideede lahtikirjeldamisele. Viiendas peatükis avan prooviperioodil ja etenduste käigus kogetud sotsiaalsed ja tehnilised võimumängud ning teen kokkuvõtvad järeldused.

1. LAVASTUSE KIRJELDUS

Lavastus “Richard³” põhines Shakespeare’i ajalookroonikal “Kuningas Richard Kolmas”, mis kirjutati 16. saj lõpul (~1592.a). Shakespeare’i kirjutatud teose tegevus toimus Londonis, Inglismaal, tegelasteks olid kuninga hõimkond, eliidid. Kui Shakespeare’i näidendis on peaosaline Richard Kolmas, siis lavastaja Jan Teevet võtis fookusesse ka teised tegelased, kärpides suuresti rollide arvu. Originaalnäidendis on 49 rolli, kuid “Richard³” osatäitjaid on 12, sealjuures näitlejaid vaid 6.

Näitlejad: Ene Järvis- Yorki hertsoginna/ Tyrrell

Ingrid Margus- Leedi Anne/ 1. mõrvar

Steffi Pähn- Kuninganna Elizabeth/ 2. mõrvar

Anne Törnpu- Margaret

Joosep Uus- Richard

Johannes Richard Sepping- Buckingham

Ursel Tilk- Clarence/ Hastings/ teener

Lavastaja Jan Teevet ning kõik näitlejad peale Ene Järvis ning Anne Törnpu olid Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia lavakunstikooli 28. lennu näitleja-üliõpilased, lavastus oli ühtlasi üks nende diplomilavastusi.

Lavastuse meeskonda kuuluvad veel:

Freda Purik- lavakujundus (EKA)

Maria Elisaveta Roosalu- videokujundus (TÜVKA)

Kirill Havanski- helikujundus (EMTA)

Karolin Tamm- valguskujundus (TÜVKA)

Oliver Issak- lavastaja assistent (TÜ)

Margit Kajak- produtsent (TÜVKA)

Harri Ausmaa- produtsent

Lavastus “Richard³” räägib loo võimuiharusest, inimestest, kellele võim tähendab kõik, see defineerib nende olemust ning paigutab nad teatud positsioonidele ja annab õiguse oma tahtmisi ellu viia. Võim võib olla päritav, ametipositsiooni tõusuga kasvav, “sülle kukkunud” või siis kätte võideldud. See lugu räägib sellest, kuidas, küll kuninglikust soost, kuid mitte õigusjärgne troonipärija Richard paneb jõe oma tahtmise järgi vastassuunas voolama – tema eesmärk on saada uueks kuningaks pärast valitseva kuninga surma, kuid ta teele jäävad tema vanem vend ning võimuloleva kuninga kaks noort poega. Lavastuse vältel kasutab võimuihar Richard mõjuvaid manipuleerimisnippe, et panna inimesed enda heaks tööle, et tema ise näivald vaid juhuse tahtel on taolisesse olukorda sattunud, kus ta troonitakse järgmiseks kuningaks.

Lavastaja Jan Teeveti kirjutis “Richard³” kavalehel:

“Mis ilm see on? Mis inimesed need on?

Päev pärast 2015. a 13. novembri terrorirünnakuid Pariisis, ütles Prantsuse peaminister avalikus pöördumises, et “Kogesime seletamatut kurjust, millele ei saa olla mingit mõistuslikku seletust. Kui proovime toimunut seletada, otsime sellele õigustust.”. Filosoof Alain Badiou ütles oma vastuses Manuel Valls’ile: “Kuulutades kurjuse mõistusevastaseks, “normaalsele inimesele arusaamatuks”, kuulutame kurjuse võitnuks, teatame, et meil, “normaalsetel inimestel” pole võimalik selle vastu võidelda.”

Püüame mõista.

Shakespeare’i 1592. aastal kirjutatud näidend näikse täna, kui leheveerud justkui ühest suust kriisi kuulutavad – poliitilist, sõjalist, põgenike- või kliimakriisi, globaalset või lokaalset, majandus- või inimsuskriisi –, sama värske ja vahe kui nelja sajandi eest. Toona ilmselt Tudorite propaganda masinavärgi õlitamiseks kirjutet tekst on tänaseks oma argipoliitilised nurgad kaotanud, jäänud on igavikulised teemad – kurjus ja võim. Käest kinni kõnnivad nad inimkonnaga selle tõusust loojangusse. Ja meie loome neist laule.

Me püüame mõista.”(Teevet 2018)

Lavastus oli küllaltki päevakajaline, kui mõelda kasvõi radikaalsele näitele Põhja-Korea näol, kus valitseb Kimide dünastia, kes on võimul kolmandat põlvkonda alates 1948. aastast.

“Võimuvahetuse käigus on pildilt kadunud ja teadmata saatusega ligi 200 senist ametnikku ja riigitegelast. Kim Jong-Unil seisab ees tohutu pingutus, leidmaks vahendeid sissetungiva informatsiooni takistamiseks ja režiimi säilitamiseks.“ (Loigom 2015)

Võimutahe ei pruugi olla vaid negatiivne, kuid antud lavastuse peategelase moodus riigivõimu haaramiseks oli vägivaldne, isekas, ohverdades palju inimesi.

Järgnevates peatükkides tegelen kokkuvõtvalt võimu temaatikaga, uurin erinevaid näiteid poliitilisest maastikust kuni igapäevaelu sotsiaalsest võimu teostusest.

2. LAVAKUJUNDUSE JA REKVISIITIDE KIRJELDUS

Lavastus oli loodud Paide Muusika- ja Teatrimaja suurele lavale, lava oli puhastatud aksidest ja tagariidest, tänu millele oli lavapilt avaram ja vähem teatraalsem, ka robustsem. Kangaste alt oli välja pääsenud must telliskivisein, käsistangede köied, prožektorid, mis olid lavakülgedel olevatel stangedel ning radikad seintel. Lava oli ilustamata, omas elemendis.

2.1. Lavakujundus

Kogu etenduse vältel oli laval 3m x 3m x 3m kuubik, mis oli ehitatud metallkonstruktsioonina ning kaetud valge vaht-pvc-ga (AccaFoam). Kuubik asus pöördlava keskel ning oli igast küljest vaadeldav. Üks tahk oli üleni kaetud, teised kolm aga osaliselt või täielikult avatud. Kuubiku sees toimusid etenduse jooksul stseenid, mis kanti publikuni video teel, vahetult. Publik sai ka teatud stseenide ajal selles ise veenduda, et videol oli pilt hetkeolukorrast kuubiku sees, kuna kuubik oli siis osaliselt avatud tahuga publiku poole.

Valge kuubiku idee sai alge Kaaba (araabia keeles “kuup”) templist Mekas, kus on valgel väljakul suur must, peaaegu kuubikujuline tempel (12m x 10m x 15m).

Kaaba tempel Mekas: “Alates Prohvet Muhammedi (saws) ajast, palvetavad kõik moslemid üle maailma just Kaaba templi suunas. Seega on igati õigustatud, et Kaaba tempel ja seda ümbritsev *Masžid al-Haraam* on islami kõige pühamaks paigaks. /.../ Kaaba neli nurka näitavad umbes nelja peamise ilmakaare suunas.” (Islam 2018)

Lavastusel ei olnud Islami usuga midagi ühist peale inspiratsiooni Kaaba templist ruumis.. Lavale oli toodud idee ümberpööratud kujul – musta lavaruumi keskel on valge kast.

Peategelane Richard ei läinud lavastuse jooksul kordagi ise kuubiku sisse, kuid tema tegevus käis suuresti kuubiku ümber. Selle funktsioon oli läbi lavastuse muutuv. Kord oli ta vangla, kus Clarence oma viimaseid tunde veetis, kord privaatne tagatuba, kus leedi Anne ja Buckingham jutustasid, kuubiku seinal ilmutas end ka kukutatud kuninganna Margareti vaim ning needis elus olevaid. Kuubik oli Richardile ka trooni eest.

Kuubik ääristati valgete kunstlilledega. Laval olid ka valged plastikust aiatoolid ja teise vaatuse lõpu poole laskusid lava kohale kaks suurt lühtrit. Lava vasakusse äärde oli loodud mõtteline suitsuruum, märgistatud punase vaibaga, kus asetses veeaparaat ja prügikast ning kaks valget aiatooli. Aiatoolide kasutamise konkreetsest põhjusest ma teadlik ei ole.

2.2. Kostüümide ja rekvisiitide kirjeldus

Näitlejate kostüümideks olid hallid ülikonnad, naistel hallid kontorikleidid. Lavastaja ja kostüümikunstnik said lavastuse stilistika jaoks inspiratsiooni telesarjast “Kaardimaja” (*“House of Cards”*), mis ongi “Kuningas Richard Kolmanda” ainetel kirjutatud, kuid tõstetud tänapäeva poliitikamaastikule. “Richard” osatäitjad kehastasid poliitikuid ja riigiametnikke, kelle huvi oli olla nähtav avalikus pildis, omada sõnaõigust ja vastutust oluliste asjade ees ning seda kõike oma huvides.

Etenduse teatud stseenide vältel kandsid näitlejad kasukaid: Steffi Pähn ja Ingrid Margus mõrvaritena, Ene Järvis kandis kasukat alguse stseenis ning Ursel Tilgal ja Johannes Richard Seppingul oli seljas kasukas, kui nad laulsid Inglismaad valitsenud kuningatest. Esimese vaatuse lõpus tulid kõik näitlejad lavale erkkollastes vihmamantlites ning kuulutasid välja vaatuste vahelise vaheaja. Vihmamantlites lavale tulnud näitlejad ei kehastanud enam oma endist rolli, vaid esinesid linnakodanikena, toimuva kõrvaltvaatajatena. Stseenis, kus Richard süüdistas Elizabethi enda needmises, kandis ta paremas käes musta kinnast, mis viitas Richardi kängunud käele, mis on ka välja toodud Shakespeare'i teoses. Troonile saanud Richard kandis peas metallkrooni, võitlusstseen sai lahendatud kolme noormehe mõõgatantsuga, kus nad võitlesid fiktiivse nähtamatu vaenlasega, käes mõõgad.

3. VÕIM

Kuna käesolevas töös analüüsin enda tööd võimu kontekstis, siis pean vajalikuks välja tuua ka võimu teostamise käsitlusi. Lavastus, mille valguskujundaja ma lõputöö raames olin, oli poliitilise ja sotsiaalse võimu teemaline, seega annab käesolev peatükk sissejuhatuse analüüsimaks nii lavastust kui lavastusprotsessi valguskujundajana võimu perspektiivist.

Võimu omamisel mängib suurt rolli selle päritolu, ehk siis kust on tulnud õigus inimesele, et võimutseda. Kas see on siis tulnud demokraatilisel teel, ise võetud võim või oskuste põhjal saadud autoriteet.

3.1. Võimu liigid

Julie Diamondi teooria põhiselt liigitub võimu päritolu neljaks. Järgnevates lõikudes avan nende nelja liigi olemust põgusalt.

Sotsiopolitiilist võimustruktuuri järgiv ühiskond omistab inimestele võimu sotsiaalse identiteedi järgi (rass, sugu, klass, usutunnistus, rahvus, etniline kuuluvus, haridus, kehalised ja vaimsed võimed, seksuaalne sättumus). See võimuliik määrab suuresti ära, milliseid võimalusi elu annab ja mis tasemel on inimese haridus, sissetulek, töö, tervis, eluiga. Suur sotsiaalne võim annab teatud privileegid, kuna on parem juurdepääs ressurssidele ja teabele. Vähese sotsiaalse võimuga inimest saadab tihtipeale aga ebavõrdsus, rõhumine ja diskrimineerimine, teiste poolt väiksemad ootused ja stereotüüpidesse lahterdamine. (Diamond 2018)

Positsioonivõim tuleneb ametlikust rollist, mida täidetakse mingis rühmas või organisatsioonis (töökoht, vabatahtlike ühendus, klubi, kogudus, poliitiline rühmitus). Positsioon on roll, mis kuulub organisatsioonile. Rollist või organisatsioonist lahkudes jääb

maha ka omandatud positsioon. (Diamond 2018)

Mitteametlik e. karismaatiline võim tugineb omadustele, nagu seda on populaarsus, staaž, teiste liikmete tundmine, siseringi kuulumine ja asjatundlikkus – oskused, mida rühm peab väärtuslikuks. Igas rühmas, kuhu kuulume, on kirjutamata hierarhia. Mitteametlik võim tugineb sellele, kui hästi sobitub inimene rühma normide ja väärtushinnangutega. “Kes me oleme, kui kaua oleme seal olnud ja kuidas käitume, milline on meie panus, kuidas me riietume ja räägime, kuidas teistega läbi saame – kõik see kokku teebki meist rühma vähem või rohkem väärtusliku liikme (Diamond 2018).”

Max Weberi võimuteooriale toetudes on karismaatilise inimese võim õiguspärane ja kehtiv ainult nii kaua, kuni isiku karma saab teda toetavate inimeste tunnustuse osaliseks ehk niikaua, kuni karismaatilisus ümbritseb seda inimest. (2002)

Ajalooline võim pärineb lapsepõlves kogetust, mis on kogutud enda sisse ning see mõjutab seda, mil viisil täiskasvanuna võimu kasutatakse. See võimuliik on inimese tajutava võimu keskmes, sest võim on võimas üksnes siis, kui inimene seda ise tunneb. Lapsepõlves saadud haavad võivad mõjutada tajutavat võimutunnet. (Diamond 2018)

On eetilised ning ebaetilised mõjutamise viisid. Eetiline mõjutamine toimub, kui mõjutatav on toimuvaga nõus. Kui mõjutamispüüded on aga pealesunnitud, manipuleeriva alatooniga, siis on tegu ebaetilise mõjutamisviisiga. Manipuleeriv ja sunniviieline mõjutamine on küll tulus, kuid tihtipeale rikub mõjutaja ja mõjutatava vahelisi suhteid. (Bacon 2013)

3.2. Näiteid ajaloost

Kui mõelda valitsenud kuningate ja suurte juhtide peale, tulevad esimesena pähe just radikaalseid võimumeetodeid kasutanud liidrid: Jossif Stalin, Kim Il-Sung. Nende läbiv ühine tunnusjoon on see, et võimule saamine ei olnud demokraatlik ega pärimusjärgne, vaid võim omistati. Praegusel Põhja-Korea liidril Kim Jong-unil oli võimule pürgides konkurent Jang Sung-taek, kes oli temast kogenum, kuid võitis siiski Kim Jong-un. Pärast

võitu kõrvaldas ta Jang Sung-taeki ja kõik temaga vähegi seotud ametnikud ning inimesed. (Loigom 2015)

Sarnaselt käitus ka Stalin, kes Lenini surma järgselt ükshaaval oma konkurente õõnestama ja minema ajama hakkas, kuni lõpuks olid tema kõrval vaid vähetähtsamad ning ebaintelligentsemad tema hirmuvalitsuse all toimetavad alluvad. Võimule tulek ja võimul püsimine on nende jaoks olnud eesmärk omaette, kasutades selleks hirmu külvamist, info väänamist enda kasuks ning ustavat tugistruktuuri, kes rahvast kontrolli all hoiaks. Venemaa näitel tegutses NKVD, KGB, mis tagasid korrakaitse, elanikkonna poliitilise järelvalve, sisejulgeoleku ja välisteabehanke, Põhja-Korea riiklik julgeolek on andnud Põhja-Korea valitsejatele aga enneolematu võimu.

Põhja-Koreas valitseb üheparteisüsteem, autoritaarse perekonnavõimuga absoluutne monarhia. Ametlikult on see aga demokraatlik vabariik. 1948. aastal sai Põhja-Korea Töölispartei aseesimeheks Kim Il-Sung, kes on Kimide dünastia esimene valitseja ja Põhja-Koreas igavese presidendi positsioonil ning praeguseni ametlik riigijuht. Pärast tema surma tuli võimule tema poeg Kim Jong-il, kes suri 2011. aastal ning nüüd on liidripositsioonil omakorda tema poeg Kim Jong-Un. (Loigom 2015)

Võimu hoitakse endi käes tugevalt läbi hirmuvalitsuse ja on loodud süsteem, kus kõik hoiavad kõigil silma peal. Põhja-Koreas valitseb väga tugev naabrivalve (korea k. inminban), igas trepikojas on julgeolekuameti poolt määratud liider, kes regulaarselt peab käima aru andmas ning kandma ette tema lähikonnas toimuvast. Karmimad karistused on määratud lojaalsuse puudumise, riigireetmise, põgenemise või võimude kritiseerimise osas. Põhja-Korea Riiklik Järelvalveamet peab agente, kes üksteist valdavalt ei tunne, nad käivad tavapäraselt riides ning käivad igapäevaselt ka tööl mingi muu ameti peal. "Järelvalveameti olemasolust on teadlikud kõik põhjakorealased. Ameti peamine ülesanne on tuvastada riigile ebalojaalsed kodanikud ja režiimile ohtlikud ilmingud ning kõrvaldada need asjaosalistes ja nende lähikondlastes maksimaalselt hirmu külvates." (Loigom 2015) Ka kommunistlikul Venemaal oli kombeks rakendada tugevat järelvalvet ja andmete kogumist, et inimesi vajadusel selle läbi oma lõa otsas hoida.

„Selleks, et inimesi tulemusrikkamalt hirmutada, on hea teada nende nõrku kohta. Selliste andmete kogumise erakordselt huvitava näitena on säilinud 1949. aastast täiesti salajane nimekiri, kus on toodud Eesti NSV 76 juhtiva tegelase andmeid, mis vajaduse korral võinuksid neid kompromiteerida ja tänu millele olid need inimesed hõlpsasti hirmutatavad. Vaadates seda nimekirja, jääb isegi mulje, et kohalikul tasandil edutati juhtivatele kohtadele nimme inimesi, kellel tolle aja mõistes oli mõni plekk küljes. Mõne nimekirjas olija puhul jääb arusaamatuks, kuidas selline inimene sai olla võimul ja mitte vanglas, kuhu sattumiseks reeglina piisas tunduvalt väiksematest pattudest.“(Vsevirov 2009)

Põhja-Korea liidrid on kasutanud lisaks hirmu külvamisele oma autoriteetsuse hoidmiseks isikukultust masside taltsutamiseks ja repressioonide loomiseks ning õigustamiseks.

“Kim Il-Sung on Põhja-Koreas jumalus, pühak ja eksimatu. Tema nime ei kasutata niisama, vaid ainult koos tiitliga Suur Juht. Tema ümber on loodud müstiline aura, ta on sooritanud kaugelt rohkem imetegusid kui meie kultuuriruumis Jeesus Kristus /.../ Põhja-Korea on loonud oma juhtidest jumalused, sarnasusi leidub religiooniga (isa-poja kujund). “Kim Il-Sungi sünnikoht Mangyongadaes on rahvusliku palverännaku objekt. Põhja-Korea hümniks on laul Kim Il-Sungile, rahvuslilledeks orhideed kimilsungia ja kimjongilia.” (Loigom 2015)

Ülalkirjeldatu on näide väga radikaalsest võimukäsitlest, mis tundub tänapäeva ühiskonnas võimatu. Väga palju paralleele saab tuua lavastuse peategelase Richardiga, kes kõrvaldas oma teelt kõik konkurendid ja takistused, kes tegi endale tee lavastusse, kasutades valet ja manipulatsiooni. Raamatus “48 võimuseadust” (Greene 2000) on toodud välja iroonilised juhtnöörid, kuidas saada võimule ja seda hoida, kuid nii Põhja-Korea kui ka Richardi näitel kasutatakse neid liigagi tihti võimu oma haarangus hoidmiseks.

3. seadus on: “Varja oma kavatsusi”. See on selleks, et teised ei suudaks kaitseks valmistuda enne, kui on hilja. 7. seadus ütleb, et tuleb lasta teistel enda eest töö ära teha, aga alati ise sellest kasu lõigata. Kõlab samuti väga Richardi käitumismustrina, kes kasutas salajastes tegudes oma käsilasi. 11. seadus soovitab õppida inimesi enda sõltuvuses hoidma, 17. seadus aga teisi lakkamatus hirmus hoida. Kim-ide dünastia on järginud

tugevalt 27. seadust: “Mängi inimeste uskumisvajadustel, et luua endale jüngerite kaaskond” ning 32. seadust, mis soovib inimeste kujutlusega mängida. “Tõde püütakse sageli vältida, sest see on inetu ja ebameeldiv. /.../ Rahvamassidele unistuste pakkumises peitub suur jõud.”

Kuid kas nii peabki võimu kasutama?

3.3. Võimu kasutamine heast küljest vaadatuna

Võimul on väga palju erinevaid määratlusi, see on üks enim vaidlustatud mõisteid sotsioloogia valdkonnas. Max Weberi võimu määratlus on võime kehtestada vastuseisust hoolimata oma tahe teiste üle (Diamond 2018). Suheldes kasutavad inimesed mõjutamist pidevalt, eesmärgiga et keegi teine teeks midagi või tema seisukohaga nõustuks, teistmoodi käituks. Mõjuvõim seega ei ole maagiline omadus, mis oleks vaid kuningate, presidentide või muidu kuulsate pärusmaa. Üksteise mõjutamine on igapäevaelu niivõrd lahutamatu osa, et tihtipeale me ei märkagi selle kasutamist.

Võim on nagu terviklik võrgustik, kompleksne süsteem “ja selles süsteemis pole hierarhiat ega mingit staatuste järjestamist, vaid on lihtsalt eri staatuste – nii sotsiaalsete kui ka isiklike positsioonide – kogum, mis tugineb eri teguritele.” (Diamond 2018)

Võimu võib teostada ka ühise eesmärgi nimel ja ilma kellelegi viga tegemata, nagu see oli „Richard³“ lavastusprotsessi siseselt. Selleks oligi valitud lavastusmeeskonda oma ala spetsialistid, et nad teeksid otsuseid, mis oleks nende arust õiged ja täiustaksid tervikut. Parimad lahendused saab minu kogemustele põhinedes siis, kui inimesed, kes teevad koostööd ühel eesmärgil sobivad omavahel, leiavad ühise keele, näevad tervikut ühtsena, samas stiilis ning suudavad oma ideid teistele põhjendada.

Läbi selle, et mind kui valguskujundajat lavastusmeeskonda kutsuti, anti mulle võim otsustada, milline valguskujundus üldises mõttes tuleb, see oli minu vastutusala. Mina kui loovisik teostasid end läbi valguskujunduse loomise ning põhiliselt kasutasin ma võimu või manipulatsiooni, et täide viia oma ideid, et lavastuse valguskujundus sobiks lavastuse ning selle peateema ning lavaruumiga.

“Võim ei ole hea ega halb; võim on energia, inimeses peituv tung kujundada maailma, mõjutada teisi ja jätta maha oma märk. Me vajame võimu.” (Diamond 2018)

4. “RICHARD³” VALGUSKUJUNDUS

Lavastuse “Richard³” valguskujundus oli peamiselt külma atmosfääriga, vastavalt lavastuse peateemale ja stseenide iseloomule. Lavastajapoolne idee oli, et luua valgusega abstraktseid ja ajatuid ruume erinevate tonaalsuste ja atmosfääridega. Valguskujundajana lähtusin stseeni sisust – kas on tegu avaliku või varjatud tegevusega Richardi poolt. Näiteks mitmes stseenis rääkis Richard justkui ainult publikule (või iseendale) oma mõtete tagamaadest või edasistest plaanidest. Kirjeldatud stseenid olid valdavalt madalama valgusintensiivsusega ja publiku tähelepanu oli fokuseeritud kõnelejale. Samas oli stseene, kus Richardi käitumine oli märgatavalt eesmärgipärane, väljapoole pööratud, et näida kellegi teisena või esitleda ideid, mis oleks justkui kõigi kasu eesmärgil. Sellistes stseenides oli valguskujundus üldiselt laiem, avarama iseloomuga.

Võrdluseks võtsin poliitilised mängud, kus valimiste eel võetakse avalikult sõna mingitel aktuaalsetel teemadel, just valijatele meelepärase nurga alt ning antakse lubadusi, mis rahvast mõjutaksid valima. See on siis avalik tegevus. Varjatud tegevus toimub aga kabinettides, kuhu rahva kõrv ei ulatu ning just poliitikute enda peamisi huve arvestades.

Lavastajapoolne idee oli ka see, et saalis istuv publik ei tunneks, et teda on ära unustatud ning luua dialoog publikuga ka video ja valguse vahendusel, lisaks näitleja otsesele kontaktile rahvaga. Kõige otsesem näide publikuga kontaktivõtmisest oli stseen, kus Richardit luniti kuninga positsioonile astuma, ta ise seisis rõdul ning publiku kohal paistis lillakas valgus. Buckingham suhtus publikusse kui valijatesse, kelle võimuses oli Richardile toetust avaldada troonile astumiseks.

4.1. Eeltöö

Esimene kokkusaamine lavastaja Jan Teevetiga toimus 2017. a oktoobrikuus, mil arutasime kontseptsiooni ja sisu üle, tutvusin temale meelepärase stiilinäidetega Eesti ja välismaa teatrimaastikult ning inspiratsiooniallikatega. Sain koduseks ülesandeks vaadata sarja “Kaardimaja” (*“House of Cards”*)¹ 1. hooaja episoodid, kuna lavastuse stilistika ja idee toetus just sellele sarjale. Arutasime lavastajaga erinevate võimusuhte üle läbi ajaloo, alustades hõimudesisesest hierarhiast ning lõpetades tänapäevaste poliitmängudega. Lähtusime ka valguskujunduse loomisel sellest, et lavastuse peategelane Richard tundis end niivõrd väiksena, et pidi end teistest inimestest vägisi suuremaks tegema.

Oktoobri lõpus sain kokku oma lõputöö ühe juhendaja, Ele Viskusega. Arutasime samuti võimusuhte üle ühiskonnas ning mõtisklesime, kuidas seda valguskujundusse ümber tõlkida. Kokkusaamise inspiratsioonil võtsin ette Shakespeare’i teose “Kuningas Richard III” ja analüüsisin stseene, kategoriseerides need tegevused kas avalikeks või varjatuteks. Oma teise lõputöö juhendaja Priidu Adlasega sain kokku novembri alguses ning vahetasime mõtteid Paide teatri ruumikasutuse ja tehniliste võimaluste osas, veel rääkisime näidendi sisulisest küljest.

Shakespeare’i teose “Kuningas Richard III” põhjal koostas valguslina (sündmustiku ja laval toimuva iseloomustus koos valgusideedega) ning analüüsisin enda jaoks teose lahti. Jaanuari keskelt veebruari lõpuni osalesin Tallinnas Lavakunstikoolis proovides, käisin Paides tehnilise poole pealt võimalusi uurimas ja koostasin riputusplaani Capture Argo programmiga. Veebruari lõpus sain tekstiraamatu, mille põhjal tegin uue valguslina.

Samal ajaperioodil tellisin filtrid prožektoritele: eestvalguse jaoks L201, külvalguse jaoks L200 ja L152 ning värvilise varju tekitamiseks L136 ja L138.

Proovide käigus tekkis mul idee ääristada kuubik luminofoortorudega. Neid ei olnud Paide teatris ega TÜ Kultuuriakadeemias, seega pidin leidma võimaluse, kust neid saada. Uurisin erinevate kontaktide käest ning sain Allan Räime käest teada, et Tallinna Linnateatril on kvaliteetseid luminofoore päris palju olemas seal korduvalt toimuva festivali tarbeks.

¹ *House of Cards*, USA draamasari, poliitiline draama, stsenaarist Beau Willimon, põhineb samanimelisel Michael Dobbsi romaanil. 1. hooaeg tuli sajal välja 2013. aastal, praeguseks on väljandud 6 hooaega. (Netflix 2018)

Võtsin sealse tehnikajuhi Merily Lossiga ühendust ning sain tema nõusoleku luminofoortorusid laenata teatud ajaperioodiks.

Lisaks Paides olemasolevale tehnikale broneerisin Lavakunstikoolist kuus 300LEDWash liikuvpea prožektorit, TÜVKA-st neli 70° -nurgaga profiili ning kuubiku sees toimuvate stseenide jaoks broneerisin kultuuriakadeemia videostuudiost kaks Lupolight paneeli.

4.2. Varjatud ja avalik tegevus Richardi poolt ning valguskujundus

Selleks, et luua rütmistatud valguskujundus, analüüsisin tekstiraamatu põhjal peaosatäitja Richardi käitumismustreid. Võtsin lähtepunktiks tema avalikud pöördumised ja tema endamisi arutletud plaanid võimu võtmise osas. Avalikkusele mõeldud kõned ning sõnavõttud olid valguskujunduses väljendatud suurema intensiivsusega ja loomuliku valguspildina, seevastu stseenid, kus Richard rääkis plaanidest, mis teiste kõrvade jaoks ei olnud mõeldud, olid punktvalguses ning hämaramad, tumedamates toonides, kontrastsema iseloomuga.

Tekstiraamatut läbi analüüsid selgus, et avalikud ja varjatud pöördumised esinevad lavastuses kordamööda, vahetult enne varjatud plaanide mõtisklemist Richard kas lubab kellelegi midagi, mida ta kohe salgab või siis pakub teatud lahenduse välja, millel on Richardi jaoks teine eesmärk, mis erineb sellest, kuidas ta seda teistele esitleb. Teiste ees jätab ta ohvrirollis oleva mehe mulje, keda keegi ei väärtusta, käitub pigem alalhoidlikult ega väljenda oma võimuhimu kuidagimoodi. Tema eesmärk on, et tema troonile pääsemine näiks loomulikuna ja ainuõigena. Veretööd, mis tema käsul toime viidakse, laseb ta korraldada nii, et temani ei viiks ükski vihje.

Varjatud tegevus toimus enamasti Richardi monoloogina. Valdavalt toimus vahetult enne monoloogi algust ka lavapildi hämardumine ning koondumine.

Näide lavastusest: Richardi vend Clarence on vangis (kujutatud videopildina kuubikul) ning Richard lubab oma vennale, et vabastab ta mistahes hinnaga. Seda tõlgendasin ma kui avalikku tegevust ja lavapilt on pigem hele ning arvestatud on, et valgus ei riivaks videoekraani e. kuubikut. Richard jätab vennaga hüvasti, valguspilt hämardub ja järgnevat teguviisi Richardi poolt kujutasin valguskujundusega kui varjatud tegevust. Richard on punktvalguses ning ütleb:

“Eks talla teed, kust sa ei naase eal! Sa ohmu Clarence, armastan sind nii, et peagi taevasse su hinge saadan, kui taevas võtab kinke meie käest.” (Teevet/Shakespeare 2018)

4.3. Valguskujunduse analüüs ja võimukust sisendavad valguspildid

“Ruum elustub valguse jõul, kui tekivad valguse – pimeduse kontrastid ja varjundid (Linnuste 2005)”.

Lavastuses kasutasin valdavalt külma valget tooni eestvalguseks ning läbivateks vastavalt külma või sooja filtreeringut. Esimene vaatus oli ühtlaselt külmades toonides, taotlesin sellega realistlikkust ja filmilikkust. Mida lugu edasi, seda utoopilisemaks muutus ka minu loodud valguskujundus ja lavapealne maailm.

Suurt osa lavastuses mängis video. Enamik videopildist oli otseülekanne kuubiku seest. Selle lahenduse mõte oli võimendada näitlejate emotsioone, taotleda filmilikkust. Kuubiku sees olev valgus oli pehme, ainult eest suunast ning selleks kasutasin Dedolight valguspaneeli. Kuna kuubik oli seestpoolt samuti hele, siis seintelt peegeldus valgus ning täitis ruumi ühtlaselt, samas jättis alles kontrastsuse näitlejate nägudel. Kogu eestvalgus oli suunatud nii, et valgus kuubikule otseselt ei langeks. Kuubikule oli väljastpoolt suunatud eraldi valgusti, et seda taustast eraldada ja kuubiku eredustaset tõsta.

4.3.1. Valguskujunduse kirjeldus ja -ideede tõlgendused

Järgnevalt kirjeldan ma valguspilte, mille kaudu jutustasin läbi valguse võimuiharusest, võimu võtmisest või ära andmisest. Stseenid on numereeritud vastavalt tekstiraamatule.

Esimene vaatus. 1. Yorki päike.

Publiku saali sisenemisel olid näitlejad juba laval ja istusid toolidel. Kuubiku ees istus Kuninganna Elizabeth, kelle vari kuubikul oli kahevärviline. Selleks kasutasin ma kaht 70-kraadist profiili, mille ette panin L136 (lilla, topeltfilter) ja L138 (roheline, topeltfilter). Topelt kasutasin ma filtrit sellepärast, et värv oleks intensiivsem ja vari oleks suurem kui inimene ise, asetasin valgustid maha – valgus tuli rambisuunast. Värviline vari sümboliseeris läbi lavastuse valitsevat kahepalgelisust.

Värviline vari kuubikul. Pilt: Ants Leppoja

4. Ettekuulutus.

Läbi ekraanivahenduse ilmus lavale Margareti, kukutatud vana kuninganna vaim. Lava läks koos videopildi tekkimisega äkitselt punaseks, loomulik eestvalgus puudus. Nii jäi fookusesse Margaret ja teised lavalolijad jäid siluetti. Punane värv sai valitud üleloomuliku, teispooltsust imiteeriva lahendusena.

Margareti vaimu tulekule eelnev valguspilt. Pilt: Ants Leppoja

Margareti vaimu ilmumine. Pilt: Ants Leppoja

Samas stseenis oli hetk, mil Richardi tellitud kaks timukat ilmusid lavale. Salajast toimingut ilmetas tugev kontrastuunast tsüaanikas valguslaik kolmiku ümber. Suund oli valitud, et jätta tegelased siluetti ning et timukatest jääks mulje kui suurtest ja tugevatest meestest. Tegelikult olid need naisnäitlejad, kellel olid lohvakad kasukad seljas.

Richard kahe timukaga. Pilt: Ants Leppoja

5. Surm kosjas.

Richard läks leedi Anne'ile kosja, kuigi oli eelnevalt tapnud ta isa ja ta mehe. Stseen oli üdini nihestatust täis ning jõudis selleni, et Anne nõustus oma mehe tapja naiseks saama, ilmselt oli tema otsuse taga suur hirm, et mis saab temast keeldumise tagajärjel. Kuubik oli värvitud valgusega tumepunaseks, tugev külgvalgus muutis pildi kontrastseks. Kui leedi Anne pärast Richardile oma käe andmist lavalt lahkus, rääkis Richard publikule oma edasistest kavatsustest, kuubikul olev punane valgus hakkas kiiresti värelema, kruvides veelgi üles pinget, mida tekitas Richardi teksti ning helitausta kooslus.

Richard leedi Anne'il kosjas. Pilt: Mati Palmet

Leedi Anne oma mehe surnukeha kohal. Pilt: Mati Palmet

6. Vennatapp.

Publiku selja taha ustele ilmusid tugevad punktvalgused ning udest tulid sisse Richardi käsilased, kes läksid salaja Clarence'it tapma. Terve tee ustelt lavale püsisid mõrvarid neid jälgivates valguspunktides. Clarence ilmus lavale videopildil, millega mõrvarid suhestusid.

Mõrvarid ja Clarence. Pilt: Ants Leppoja

8. Kuningas on surnud.

Lava tagaosas süttis sooja valgusega prožektorite (ML) kaardus rida. Kuninganna Elizabeth tuli lavale ning hetkel, mil ta toolile astus, süttisid tema peale suunatud külgvalgused. Kuninganna kuulutas rahvale, et tema mees ning kuningriigi kuningas Edward on surnud, mille peale prožektorid kontrastuunas kustusid, nagu kustus kuninga elu ja ka võim. Samamoodi kustus ka kuninganna Elizabethi staatus kuningannana.

Kuninganna Elizabeth kuulutab välja oma mehe surma. Pilt: Ants Leppoja

10. Edasi.

Suurem seltskond tegelasi/õukondlasi oli laval ning arutles, kuidas noored printsid kohale tuua, et vanemat printsi kroonida uueks kuningaks. Arutlus lõppes sellega, et Richard ja Buckingham seadsid end neile järele minema. Nad jäid veel hetkeks kahekesi lavale hämarasse, valguse kätte, mis tekitas kuubikule nende tugevad varjud ning arutlesid, kuidas printsid eraldada õukonnast ja kõrvaldada.

Richard ja Buckingham värvilise valguse käes. Pilt: Ants Leppoja

Teine vaatus.

12. Palju õnne, Inglismaa.

Publik kogunes vaheajalt tagasi saali, samal ajal Kuninganna Elizabeth ja Hastings kaunistasid lava punaste südamekujuliste õhupallidega. Lavapilt oli helge, kuubik oli valgusega roosaks võõbatud. Ainus viide edasistele sündmustele oli see, et kuubikul olev valgusintensiivsus muutus pidevalt aeglases tempos ning oli justkui ohumärk.

Kuninganna Elizabeth ja Richardi ema noori printse ootamas. Pilt: Ants Leppoja

13. Põrand kõigub

Buckingham oli küsinud Hastingsi käest tema toetust Richardi kuningaks saamisele, Hastings oli keeldunud. Ta aimas oma otsuse tagajärgi ning tema sisemine segadus ja hirm oma elu pärast väljendus rahutu edasi-tagasi liikumisega laval, millega teised tegelased ühinesid. Neutraalne valge valgus sai endale stseeni jooksul punase kontra, lava oli justkui verega üle kallatud.

Clarence'i segadusetants. Pilt: Ants Leppoja

14. Teater.

Richard seisis rõdul valguspunktis ning publikuala oli lillakat tooni. Valguspilt oli ajendatud sellest tundest, et rahvale oleks justkui antud otsustusvõimalus, kes järgmiseks kuningaks saab. Vahetult enne seda, kui publiku osa lillaks värvus, arutasid Richard ja Buckingham plaani, kuidas rahvas Richardi ise kuningaks valiks, lavapilti märgistas jällegi kahevärviline tooli/troonivari kuubikul.

Richard ja Buckingham salakavalat nõu pidamas. Pilt: Ants Leppoja

Richard rõdul valguspunktis. Pilt: Mati Palmet

16. Kroonimine.

Stseen algas lippude tantsuga, mis oli alguseks Richardi kuningaks kroonimiseks ja võimule saamisele. Näitlejad tulid lavale valgete lehvivate lippudega, valgustoon küljesuunast oli tundedam tsüaan ja kontrast tume magenta, mille kooslus oli lippudel projektsiooniliku mõjuga tänu lippude läbikumavale materjalile. Tantsu jooksul ilmusid lühtrid lava kohale külmvalges toonis.

Liputants. Pilt: Ants Leppoja

Pärast tantsu läksid teised lavalt ära ning Richard ronis kuubiku otsa, ühes käes troon (aiatool) ja teises kroon. Kui ta kuubiku otsa jõudis, süttis tagaseinas kaardus prožektorte rida – uus kuningas on võimul. Sellele valguspildile lisandusid punased lühtrid ning külma tooni koondatud külgmine eestvalgus ja ülaltvalgus Richardile.

Kroonimine. Richard kuubiku otsas. Pilt: Mati Palmet

Kroonimine. Richard kuubiku otsas. Pilt: Maria Elisaveta Roosalu

Stseen lõppes mõõgatantsuga, mis oli sümbolne võitlusstseen ja võimu demonstratsioon. Liikuvpea valgustite kiired liikusid üle saali ning lõpuks peatusid eeslava kontraks, kus Richard pidas lahingut. Lava värvus veripunaseks, ülalt külgedelt langes soe kollane valgus, et meeste figuurid ei mattuks punase värvi alla.

Mõõgatants. Pilt: Mati Palmet

Mõõgatants. Pilt: Ants Leppoja

18. Lagunemine.

Richard istus tugevas kontravalguses, eest küljelt langes valguskiir ning valgustas ta pool figuuri välja. Atmosfäär oli süngemapoolne. Kuubik keerles ning avatud kuubiku külg koos Buckinghamiga jõudis publiku vaatevälja. Buckingham oli ketis ning püüdis sellest välja rabeleda, kuid asjatult. Kui Richardi figuur oli väga kontrastne, siis Buckingham ja kuubik olid vastupidi heledad, üleni välja valgustatud, et tekiks vastandumine kahe tegelase vahel.

Richard ja Buckingham. Pilt: Mati Palmet

Richard. Pilt: Ants Leppoja

Sama stseen, õõ vastu lahingupäeva. Hinged, kellelt Richard elu oli võtnud, tulid teda sajatama ja tema und rikkuma. Vaimud jäid tugevasse kontravalgusesse, nii et nende figuurid olid sileutis ja nägusid polnud näha. Lava taganurkades maas olid 70-kraadised profiilid suunaga diagonaalis üles ning millede laia kiire lõikasin kitsaks triibuks, üle lava tekkis lai tossusein.

Ema ja Richard. Pilt: Mati Palmet

Siluetis vaimud ja magav Richard. Pilt: Ants Leppoja

Sama stseen. Richard ärkas unest ning võitles nähtamatu Richmondiga. Valguse ja tossuga tekitasin terve lavatäie valgusvihke suunaga otse ülevalt alla, mis vaikselt kõikusid edasi-tagasi ning sümboliseerisid lahinguvälja ja Richardi vaenlasi. Kiired jälitasid Richardit kuubiku otsa, Richard püüdis veel kiirtega võidelda ning kukkus siis surnult maha kuubiku katusele. Kukkumise peale kustused kiired ning süttisid luminofoortorud kuubiku servades, sümboliseerides kuubikule ehk võimule allajäämist.

Richard lahinguväljal. Pilt: Harri Ausmaa

Kuubik luminofooridega. Pilt: Ants Leppoja

5. PROOVIPERIOOD PAIDES JA LAVASTUSE VÄLJATOOMINE EHK VÕIMUMÄNGUD LAVASTUSPROTSESSI SISESELT

Lavastaja ja valgustaja proovis. Lavastaja ütleb valgustajale, et ta valgusintensiivsust maha võtaks, valguskujundaja aga tajub, et konkreetne heledus on hea. Valguskujundaja võtab korraks intensiivsuse maha ning paneb siis täpselt sama heledaks tagasi. Lavastaja arust läks asi paremaks ja valguskujundaja on ka rahul.

Richard sai kuningaks, kasutades osavalt ära teiste inimeste nõrku kohti ning iseenda tugevat saamahimu. Kõige motiveerivamaks edasiliikumise jõuks oli ta võimuiha. Võim tähendas tema jaoks kõike. Võimu läbi toitis ta ego, see tegi ta suuremaks, kui ta tegelikult oli, kattis ta ebakindluse tühimikku, tegi temast kellegi.

Lavastuse teemasid ja sisu trupiga koos analüüsides muutus võimu teema mulle järjest põnevamaks. Kaasa aitas kindlasti ka “Kaardimaja” (“*House of Cards*”) 1. hooaja vaatamine. Sealne peaosatäitja toitis võimust, ta oli tundetu teiste elude suhtes, ta silme ees oli vaid üks siht – saada presidendiks ja ladvikus püsida. Jäi mulje, et ta oli väga tugevalt psühhopaatsete kalduvustega ning paralleele saab tuua ka Paides näidatud “Richard³” peaosatäitja rolliga. Psühhopaatidele omased tunnusjooned: veenmisoskus, pinnapealne sarmikus, halastamatus, südametunnistuse puudumine, teistega manipuleerimine (Dutton 2012).

Prooviperiood Paide teatrimajas algas kaks nädalat enne esietendust. Tutvusin saali omapäradega ja eelistega, ehtasin valguspargi üles ning algasid proovid. Proovide käigus hakkasin valgust programmeerima ja pidevalt täiendama. Lavastaja ja kunstnikuga käis selle käigus elav arutelu, pakkusin välja ideid ning samamoodi ka nemad.

Lavastuse protsessis osalevad inimesed soovivad pidevalt oma ideid, loomingut õigustada ja teostada, saada sõnaõigust ja veidike võimutseda, õnneks küll ühise terviktulemuse nimel. Igaüks lähtub oma eriala spetsiifikast, aga ka kunstilistest ambitsioonidest. Selleks, et enda ideid läbi viia, peabki igaüks oma oskustele tuginedes teisi mõjutama. Mina valguskujundajana saan oma mõjuvahendina kasutada omandatud tehnoloogilisi oskusi-teadmisi ja valguskujunduse spetsiifikat ning oma sotsiaalseid oskusi.

5.1 Sotsiaalsed võimumängud

Lavastuse “Richard³” prooviperioodi käigus toimus pidev ideede genereerimine ning mõne idee elluviimiseks tuli rohkem pingutada. Lavastusmeeskonnana olime kui Richardi erinevad kehaosad, tehes omalt poolt parim, et lahinguväljal ellu jääda.

Prooviperioodi käigus võtsin ma oma eriala spetsialisti teadmistest lähtudes õiguse näitlejatele öelda mõningaid juhiseid, kuidas end positsioneerida. Richardi osatäitja Joosep Uusile näiteks ütlesin, et ta paneks tähele, kui ta lava ääres seisab, hoida enda pilk publikule tagumistes ridades, kuna Paide teatri eestvalgus asetseb tavapärasest järsema nurga all ning Joosepi silmad jääksid varju. See olenes ka Joosepi näo eripärast, kuna tal olid üpriski sügavad silmakoopad võrreldes teiste näitlejatega.

Stseenis, kus Richard külastas oma venda Clarence'it vanglas (kuubikul videona), andsin Richardi osatäitjale juhised, kus paikneda, et ta oleks teadlikult valgusvihi sees, sest valgusvihk oli pigem kitsas, et see videopilti ei rikuks.

Minu esimene suurem “võitlus” toimus luminofoorlampide üle. Mul tekkis idee ääristada lavakujunduse kese valge kuubik luminofoortorudega, et välja tuua kuubiku kandilisus ja vorm. Esitlesin ideed kunstnikule. Ta kiitis alguses idee heaks, kuid pärast järelemõtlemist ütles, et kuubikuservad võiksid siiski puhtaks jääda ning ta mainis ka eelarvet, et see ilmselt sinna ei mahuks. Argumenteerisin selle peale, et kui meile mõlemile siiski idee meeldib, ei tohiks see eelarve taha jääda, vaid leiaksime mingi muu võimaluse luminofooride saamiseks. Pakkusin ka kompromissi välja, et kui terve kuubiku ääristamine

ei lähe käiku, siis võime proovida ka ainult alumise ääre nendega katta, kuid siiski vajus idee soiku. Ühes Lavakunstikateedris toimivas proovis rääkisin ka lavastajale luminofooride ideest ning tema heakskiitva reaktsiooni osaliseks saades hakkasin luminofoortorusid jahtima, tasuta. Kuigi vajadus oli päris suure hulga luminofoortorude järgi, leidsin lausa mitu võimalust, Tartu Uus Teater ning Linnateater olid väga vastutulelikud ning luminofooride saaga oli “võitnud” valguskujundaja. Kui valgustid olid kuubiku külge kinnitatud ja need ereda valgusega põlesid, ütles kunstnik mulle: “Aitäh, et oma ideest kinni hoidsid.”

Minu plaani täideviimist võib näha võimu perspektiivist kui mõttekaaslase leidmist, nõ, tema seljataha pugemist ning selle toel idee elluviimist.

Stseenis, kus noormehed mõõgatantsu teevad, ütles lavastaja, et soovib, et kogu lava oleks üleni punane. Minu arvates oleks see lahendus näitlejate figuurid liialt ära kaotanud ning panin läbivaks valguseks kergelt kollast juurde. Üldmulje jäi punane, kuid pilt jäi kontrastsem. Kasutasin enda kui spetsialisti teadmisi ja kavalust enda tahtmise saamiseks ning sotsiaalseid oskusi, et lahendus oleks ka lavastajale meelepärane.

Kontrolletendusel oli Richardi võitlusstseeni valguskujundus teistsugune, kui esietendusel ja sellele järgnevatel etendustel. Kui lõplik lahendus oli aeglane külma tooni valguskiirte edasi-tagasi liikumine, siis kontrolletendusel oli valguskujundus intensiivsem, valguskiired sähvisid korrapäratult ja äkilisemalt. Kuna ma aga tundsin, et see on liigne efektitsemine ning tegelikult ei sobi sinna stseeni, siis ma muutsin valguskujunduse ära. Lavastaja oli samuti päri valgusmuutega, kuid lavastuse produtsent tuli pärast esietendust mu juurde ning ütles, et kontrolletendusel jäi talle valguskiirte mängust nii tugev emotsioon, et tal oli kahju, et selle ära muutsin. Ma põhjendasin oma valikut ning tema leppis olukorraga.

Pärast esietendust ja kohe järgmisel päeval sellele järgnenud etendust oli kolmanda etenduseni paus. Selles ajavahemikus sai Paide teater endale Nordea Kontserdimaja poolt juurde valgustehnikat: 16 x Mac 2000 Performance liikuvpead ja 20 x Mac TW1 liikuvpea-prožektorit. Päev enne etendust oli taastusproov, millega paralleelselt programmeerisin uued seadmed oma *show*'faili. Proov oli juba terve päeva väldanud, kui lavastaja ütles, et kas oleks võimalik kasvõi korra valgustid välja lülitada, kuna need teevad väga kõva lärmi. Läksin puldiruumist saali ning tõesti, valgustid undasid

korralikult. Undajateks olid Mac 2000 Performance'id. Lavastaja ütles, et valgustid on vaja kindlasti välja lülitatuks jätta, kuna teisiti homset etendust toimuda ei saa, kui publik peab läbi sellise müra laval antavat teksti kuulma. Sain sellest kõigest täiesti aru, samas oli see lisatöö mulle, et asendada mõned valgusid eelnevalt kasutatute vastu tagasi, nii *show*-failis kui lava kohal stangedel, kuid saime proovi jätkata. Lavastaja võim keelata kasutada konkreetset valgustehnikat oli üldist tervikut silmaspidav ning õnneks oli mul valguskujundaja- tehnikuna alternatiiv teiste valgustite näol olemas.

5.2. Tehnilised võimumängud

Valguskujundaja puutub oma tööga seondult tihtipeale kokku tehniliste viperustega, mis ei ole planeeritud ning mil tehnika omab võimu valguskujundaja ja kogu etenduse üle. Minu kui valguskujundaja ja ka tehniku üheks eesmärgiks on ennetada ja elimineerida need saatuse vingerpussid nii hästi, kui võimalik, kuid kõik ei ole alati minu võimuses.

Kontrolletendus Paides. Lava taga maas asetsesid 70-kraadised profiilid, millega löikasin välja kitsa triibu, et tossu abil tekiks valguskardin. Kasutasin seda efekti esimese vaatuse lõpus. Tõin konkreetse valguspildi lauda, kuid märkan, et põleb vaid vasakpoolne prožektor. Vaheajal läksin prožektorit kontrollima ning lamp oli läbi läinud ning ka dimmeri kaitsme välja löönud. Juhtub ikka, kuid konkreetsetes stseenis oli pilt teistsugune, kui plaanitud.

Viimane etendus meie etenduste tsüklist toimus külalisetendusena Tallinnas Vene Teatris. Kui Paides oli pöördlava peal dimmerkanalid, kust kuubikut ääristavatele luminofoortorudele voolu võtta, siis Vene Teatris neid pöördlava peal ei olnud. Võtsime Paidest kaasa pika voolukaablipikenduse ning kasutasime lava seinaäärset dimmerkanalit. Kuna aga luminofoortorud põlevad viimases lavapildis, mil pöördlava keerleb, siis idee oli, et üks meie meeskonnast ühendab vahetult enne lõpustseeni luminofoortorud dimmerkanalisse, annab kaablit kuubiku tagant järgi ning see keerdub kuubiku ümber. Etendus oli edukalt viimasesse stseeni jõudnud, panin viimase valguspildi peale, kuid luminofoortorud ei sütti. Kontrollisin valguspuldist üle, ega mul midagi kahe silma vahele ei jäänud programmeerides, kuid kõik oli nii, nagu peab. Publik ei saanud õnneks aru, et mingi viga tekkis, kuid enda sees ketrasid mõtted: mis juhtus? Tuli välja, et Richardi

osataitja oli kogemata kopperdanud juhtme otsa ning ühenduse luminofooride ja dimmerkanali vahel lahti tõmmanud. Võimust oli võtnud saatus.

Samal külalisetendusel Vene Teatris tekitas lisapingeid etenduse eel valguspuldi kokkujooksmine. Etenduseni oli 40 minutit, valguspiltide ülevaatamine oli veel pooleli ning aeg kiirustas takka. Mõtlesin, et kui ma valguspuldi lihtsalt välja lülitan, kas siis tehtud muudatused on salvestatud või mitte. Kasutasin pulti Chamsys MagicQ 60. Helistasin oma õppejõule Margus Vaigurile, kellelt sain head nõu ja ka ise teadlikumaks, et lihtsalt pulti välja lülitada ei tohi, kuna siis on salvestamata muudatused kadunud. Valguspuldil on aga taaskäivitusnupp, mille vajutades jäävad muudatused alles. Sain probleemi lahendatud ja olin väga õnnelik, et see juhtus enne etendust, mitte selle ajal.

5.3. Võim valguskujundaja käes

Oma ideede elluviimisel kasutasin lavastusprotsessis positsioonist tulenevat võimu, et sellele toetudes teostada oma kujunduslikke ideid ja mitte automaatselt teiste ideedele alluda, vaid järele mõelda ning teha kõik endast olenev, et valguskujundus tuleks selline, et oleksin ise rahul ja et jõuaksime koos parima terviklahenduseni. Selleks, et oma idee eest ka seista, tuli mul uskuda selle kvaliteeti ja õigsusesse, jääda endale kindlaks. Vajadusel kehtestasin oma idee ka siis, kui kellegi poolt oli tunda vastasseisu, sellisel juhul hoidsin oma ideest kinni ja esitlesin seda sellise nurga alt, et teistele see vastuvõtvaks muutuks. Selleks aga pidin olema enesekindel, et mu idee on selle eest seismist väärt. Kasutasin mulle osaks saanud võimu hea eesmärgi nimel ning ka meetodid, mida rakendasin, olid eetilised ning mitte ainult minu tahtmistest sõltuvad.

Minu võimu kasutamine avaldus veel selles, et valisin, mida valgusega välja tuua või rõhutada ning mida mitte. “Ka väljajätmine ja tähelepanuta jätmine on võimu kehtestamise aktid, sest loovad mulje, nagu oleksid teatud teemad pakilised ja teised ebaolulised või olematud (Diamond 2015)”.

Võtsin kasutusele nii oma positsioonist tuleneva võimu kui ka oma sotsiaalsed oskused ja emotsionaalse intelligentsuse, viimase põhiliselt selleks, et tajuda, kas mu ideed sobivad konkreetse konteksti ning ka lavastusprotsessi teistele osalistele. See aga, et oma ideede täideviimiseks võimu kasutasin, selgus alles seda kirjatööd kirjutades, kuna ma ei teadvustanud endale, et see, mida oma suhtluses teistega või siis teguviisides kasutan, on võim. Kui ma ei oleks oma võimu – valguskujunduse osas oma arvamust öelda – ega oma

ideid kaitsnud teiste ees, siis oleksin põigelnud vastutuse eest ning mulle antud võimuga vääralt ümber käinud. Tunnen, et kasutasin oma võimu valguskujundajana vastutustundlikult.

“Me vajame võimu, et isiksustena areneda. Vajame seda selleks, et tunda end sisemiselt piisavalt võimsana ja leida sõpru, saada läbi keeruliste isiksustega, lahendada konflikte ja ravida suhtehaavu.” (Diamond 2015)

KOKKUVÕTE

Käesoleva kirjatöö käigus kirjeldasin ja analüüsisin oma loovpraktilise lõputöö protsessi valguskujundajana võimuperspektiivist, avasin erinevaid võimu kasutamise vaatenurki ning kõrvutasin neid lavastuse peaosatäitja Richardi tegevusega. Arutlesin, kuidas ma loomeprotsessis mulle osaks saanud võimu kasutasin või kuidas toimus võimuvõitlus teiste lavastusmeeskonna liikmetega.

Võimuteema võtsin aluseks, kuna antud lavastuse peateemaks oli võimuhimurus ja võimu läbi enda teostamine. Peategelase Richardi jaoks tähendas võimul olemine kõike, läbi selle defineeris ta iseend. Mina kasutasin võimu selleks, et kehtestada ja täide viia enda valguskujunduse ideid, pidasin kogu aeg silmas aga lavastuse terviklikkust.

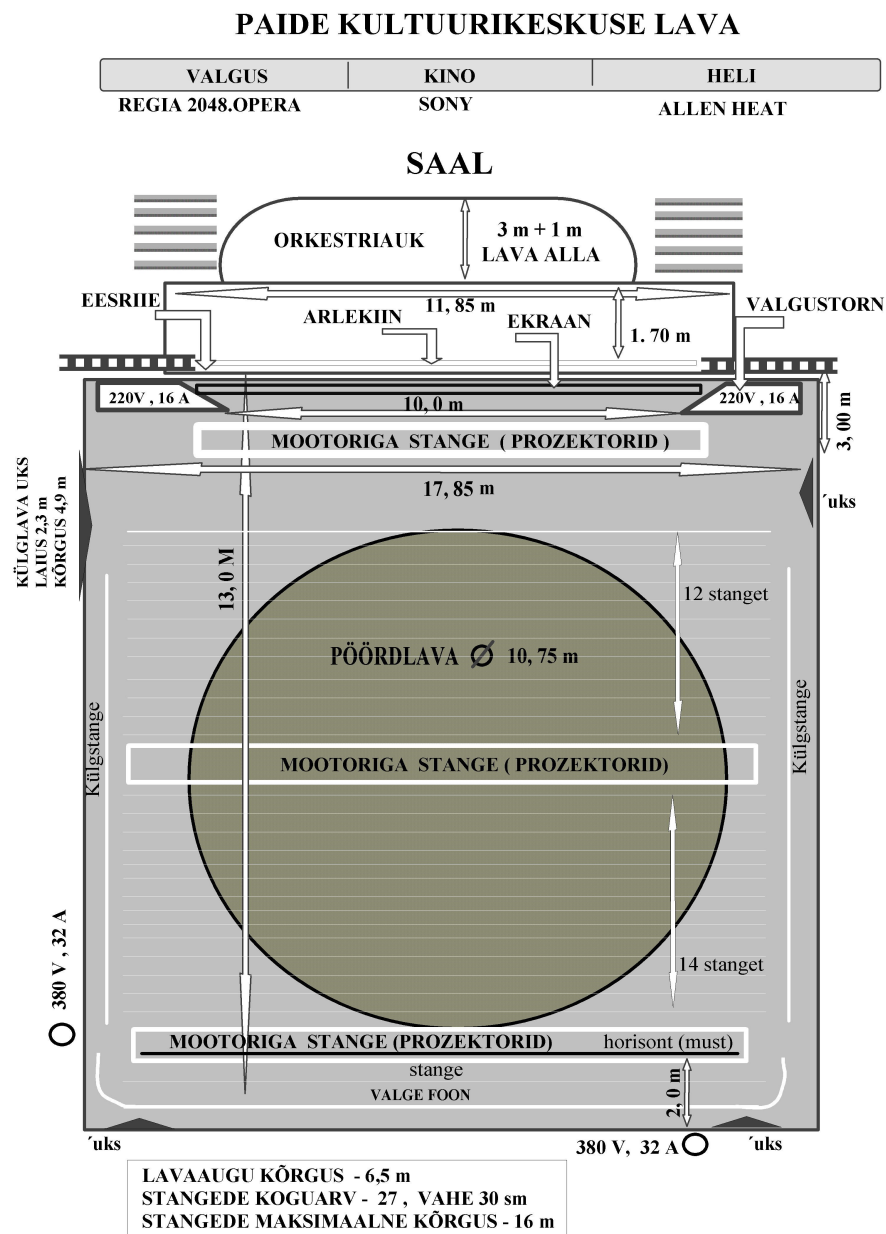
Valguskujundust luues lähtusin lavastuse “Richard³” peategelase käitumismustritest, rütmistasin lavastuse valguskujunduse, lähtudes kas avalikust või varjatud tegevusest Richardi poolt. Avalikkusele mõeldud sõnavõttud olid valguskujunduses väljendatud suurema intensiivsusega ja loomuliku valguspildina, kuid stseenid, mil Richard rääkis plaanidest, mis olid teiste tegelaste eest varjatud, olid punktvalguses ning hämaramad ja kontrastsema iseloomuga.

Kirjeldasin veel prooviperioodis kogetud sotsiaalseid ja tehnilisi võimumänge. Sotsiaalsed võimumängud olid lavastusmeeskonna sisesed, mille tulemusel kellegi arvamus või idee sai täide viidud, kuid mida ümbritses kas intensiivsem arutelu teistega või kellegipoolne rahulolematuse. Arvan, et lõppkokkuvõttes suutsime tegutseda ühise eesmärgi ja terviku nimel ning meievahelised võimumängud olid pigem rahulikud ja kaalutletud, inimesed lavastusmeeskonnas olid oma ala spetsialistid, kes suutsid oma valikuid põhjendada enesekindlalt, kuid sõbralikult ja empaatiliselt.

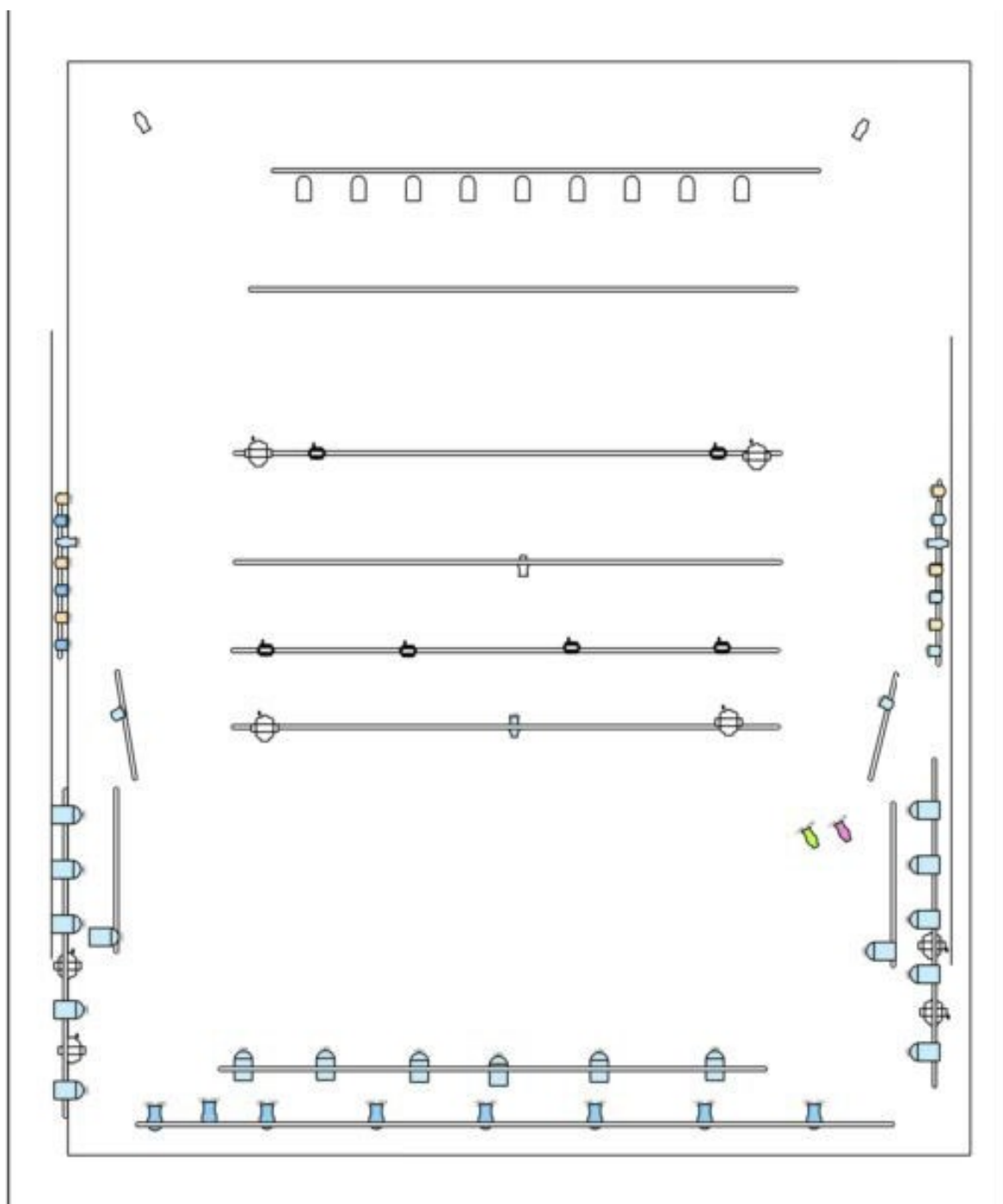
KASUTATUD KIRJANDUS

- Bacon, T. R. *Mõju elemendid. Oskus teisi kaasa haarata*. Tallinn: AS Äripäev 2013
- Diamond, J. Võim. *Kasutaja käsiraamat*. Tallinn: AS Äripäev 2018
- Greene, R. *48 võimuseadust*. Tallinn: ERSEN 2001
- Islam <http://www.islam.pri.ee/index.php?id=411> 10.04.2018
- Jan Teeveti sissejuhatus lavastusse. "Richard³" kavahelelt. 2018
- Linnuste, Ü. *Värvid kodus*. Tallinn: AS Ajakirjade Kirjastus 2005
- Loigom, E. *Põhja-Korea –nälg, hirm ja maailma suurim vangla. Kuidas ta püsib?* Harjumaa: Kentaur 2015
- Mati Palmetilt fotod <https://www.facebook.com/KeskEestiTreRaadio/photos/> 20.05.2018
- Netflix <https://www.netflix.com/ee/title/70178217> 20.05.2018
- Paide Muusika- ja Teatrimaja <http://pamt.ee/?c=suur-saal&l=et> 20.05.2018
- Teevet, J., Shakespeare. W. *Richard³ tekstiraamat*. 2018
- Vseiov, D. *Aja vaimud*. Tallinn: Kirjastus Valgus 2009
- Weber, M. *Võimu ja religiooni sotsioloogiast*. Tallinn: Vagabund 2002

LISA 1- Paide Muusika- ja teatrimaja lava- ja valguspargi joonised

Lavajoonis. Joonis: Paide Muusika- ja Teatrimaja

Lavastuse „Richard^{3c}“ riputusplaan koos põrandaplaaniga

LISA 2- Pildid Paide teatri suurest lavast ja saalist

Vaade lavalt. Pilt: Paide Muusika- ja Teatrimaja

Vaade publiku tagant. Pilt: Paide Muusika- ja Teatrimaja

SUMMARY

This academic work "Lighting design for a play "Richard"³" through the perspective of power usage" is part of my creative-practical diploma thesis, where I described and analysed the process as a lighting designer for a play *Richard* directed by Jan Teevet. I described different forms of power and compared them with the actions of Richard's character. I discussed the moments where I used power as the lighting designer of the play and how I strived with the other members of the creative team.

I focused on the aspect of power usage due to the main theme of the play *Richard*. In the play the main character profoundly wanted to define himself through power, having the power mean everything to him. I used my power as a lighting designer to get my design ideas to the stage, meanwhile never forgetting to work for the entirety of the play.

In the process of creating the lighting design, I had Richard's behavioral patterns in mind. The lighting was in accordance with either his public or hidden actions. The speeches meant for the public were expressed with a greater light intensity and the hidden acts were darker with more contrasts and Richard was then mostly in the spotlight.

In the thesis I also described my experiences about the social and technical games of power, which I gained during the rehearsals. The social games of power took place inside the creative team, through which someone's ideas were fulfilled. However, they were usually surrounded by intensive discussions or someone's dissatisfaction.

I believe we managed to work as one team towards one goal and our discussions and power usage games were rather peaceful and considering. The members of the creative team were professionals, who could justify their ideas and choices with confidence, being still friendly and empathic to each other.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karolin Tamm

Sünnikuupäev: **27.09.1995**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: Valguskujunduse loomine lavastusele „Richard3“ võimu perspektiivist lähtudes, mille juhendajad on Ele Viskus ja Priidu Adlas.

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 21.05.2018